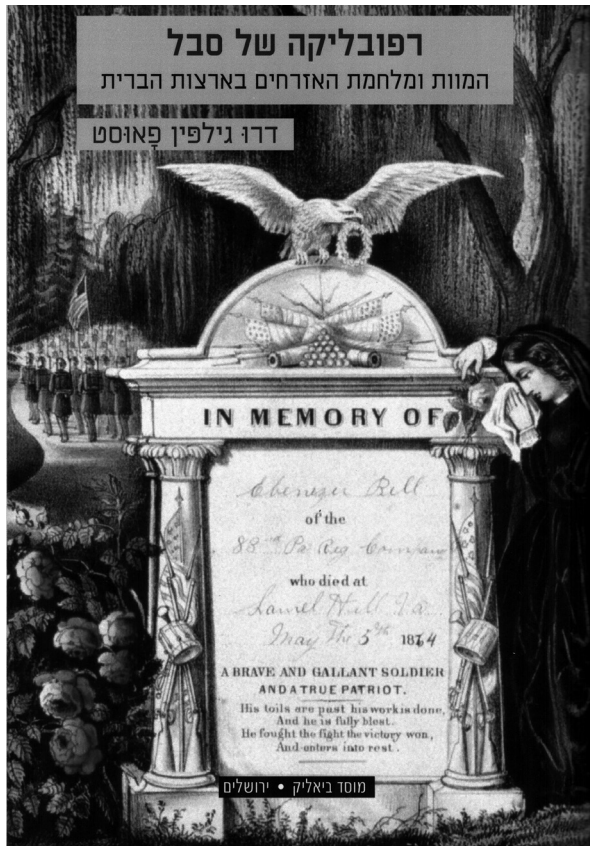

מהחייל ועד הגנרל: חווית מלחמת האזרחים האמריקנית

דני אורבך

דרו גילפין פאוסט / רפובליקה של סבל: המוות ומלחמת האזרחים בארצות הברית, תרגום: יוסי מילוא (ירושלים, 2017), 328 עמודים

אך ספרה של גילפין פאוסט אינו עוסק בהתפתחויות הפוליטיות והצבאיות של מלחמת האזרחים, ואין לראות בו תיאור כללי או ספר מבוא לאותה מלחמה. מטרתו לשחזר את החוויה של מלחמת האזרחים בקרב ציבור החיילים והאזרחים באותה תקופה, ולאמוד את השפעותיה על תקופות מאוחרות יותר. היסטוריוגרפית ספר זה שייך ל"מחקרי החוויה", תת-סוגה בהיסטוריה צבאית שאין להבינה במנותק מהתפתחויות רחבות ומקיפות יותר במחקר ההיסטורי העולמי: מדובר בהיסטוריה צבאית חדשה, הנכתבת כתגובה לירידת קרנה של ההיסטוריה הצבאית הישנה, המסורתית.

מאז שנות ה־60 של המאה העשרים מתעניינים ההיסטוריונים פחות ופחות ב"סיפורים הגדולים" על מנהיגים, פוליטיקאים, מלכים ואינטלקטואלים חשובים, ויותר בחיי היומיום. ההיסטוריה החברתית, ובת דודתה הצעירה ההיסטוריה התרבותית, התמקדו באנשים הפשוטים, בדפוסי חייהם, במחשבותיהם ובאמונותיהם. ההיסטוריה הצבאית סבלה מאוד מההתפתחויות הללו. היא נתפסה – פעמים רבות שלא בצדק – ככתיבה המתמקדת במצביאים

רפובליקה של סבל, ספרה של דרו גילפין פאוסט (Gilpin Faust), הוא מחקר עשוי לתלפיות על מלחמת האזרחים האמריקנית (1865–1861), אחת המערכות הצבאיות החשובות והמשפיעות ביותר בהיסטוריה המודרנית, ובמידה רבה, האירוע המכונן השני בהיסטוריה של ארצות הברית – לאחר מלחמת העצמאות. במהלכה, כפי שכותבת המחברת, נהרגו יותר מ־620 אלף איש, מספר ה"שווה בערך לסך כל הנופלים האמריקאים במלחמת העצמאות, במלחמת 1812, במלחמת מקסיקו, במלחמת אמריקה־ספרד, במלחמת העולם הראשונה, במלחמת העולם השנייה ובמלחמת קוריאה גם יחד" (11). מלחמת האזרחים שינתה את ארצות הברית כמעט מן היסוד, חיוקה באופן ניכר את השלטון המרכזי שלה, ביססה את האיחוד הפדרלי, וחשוב מכול – ביטלה את מוסד העבדות, שהכתים את ההיסטוריה האמריקנית מראשיתה בכתם שאין למחותו. גם על ההיסטוריה העולמית השפיעה מלחמת האזרחים האמריקנית באופן ניכר: היא הייתה הסנונית הראשונה למלחמות הטוטליות של המאה העשרים, מלחמות שנועדו להשמיד את היריב לחלוטין ועירבו את כלל האוכלוסייה – גברים, נשים וילדים. מבחינה צבאית היא הייתה המלחמה המשמעותית הראשונה שכללה חידושים טכנולוגיים כמו רכבות, טלגרף, רובים נטעני בריח ונשק חצי אוטומטי. כוח האש חסר התקדים חיוק באופן ניכר את כוחה של ההגנה לעומת ההתקפה, הקשה לעקור יריב מחופר ממקומו, ולפיכך תרם לאותן התקפות המוניות ומרובות הרוגים שהתרחשו מאוחר יותר, במלחמת רוסיה-יפן (1904–1905) ובמלחמת העולם הראשונה (1914–1918).

ד"ר דני אורבך הוא היסטוריון צבאי מהחוגים להיסטוריה ולימודי אסיה באוניברסיטה העברית בירושלים. ספרו **ואלקירי: ההתנגדות הגרמנית להיטלר** ראה אור בהוצאת ידיעות אחרונות (2009), וספרו **בוגדים למען המולדת: המורדים הפטריוטים של יפן** ראה אור בהוצאת אוניברסיטת תל אביב (2019).

גדולים, במפקדים ובנגרלים למיניהם, ובתיאורים יבשושיים של קרבות, כיתורים ומהלכים טקטיים אחרים. גרוע מזה: רבים מדור החוקרים שגדלו בשנות ה-60 של המאה העשרים או בימי מלחמת וייטנאם ראו בהיסטוריה הצבאית את עיסוקם של מחרחרי מלחמה, היסטוריה "מטעם" שנועדה להפיק לקחים ממלחמות עבר כדי שנוכל להילחם ולהרוג טוב יותר בעתיד.

בהדרגה החלו ההיסטוריונים הצבאיים להגיב לביקורת שהוטחה כלפיהם. רבים מהם חרגו מההיסטוריה המבצעית הישנה והחלו לחקור תחומים רחבים יותר, קרובים יותר לתחומי העיסוק של עמיתיהם מעולמות התוכן של ההיסטוריה החברתית והתרבותית. גם מלחמה, ככלות הכול, היא חוויה – קיצונית ואינטנסיבית לא פחות מחוויות רבות אחרות. אפילו ג'ון קיגן (Keegan), ההיסטוריון הצבאי הגדול שנתפס בעיני רבים – שוב, שלא בצדק – כמייצג ההיסטוריה האליטיסטית הישנה של מצביאים גדולים, התמקד ב" *The Face of Battle* ", אחד מספריו המפורסמים, גם בחוויית הקרב של החייל הפשוט. אינן ספור ספרים שהתפרסמו מאז תיארו את החוויה הצבאית בכל מלחמה אפשרית וחקרו אותה, והרחיבו את הקשריה לא רק למוות, להרג ולסבל של שדה הקרב אלא גם לרעיונות, לאמונות ולאידאולוגיות שנתנו משמעות לחייהם של המשתתפים בעימות הצבאי. למשל, בספרה של קתרין מרידייל (Merridale) **המלחמה של איוואן נידונים** חוויית הקרב של החייל הסובייטי במלחמת העולם השנייה והמתח בין המציאות שחוה לבין האידאולוגיה הבולשביקית שהוא ומפקדיו דגלו בה.¹ ספרי חוויה רבים מספור התפרסמו גם על מלחמת העולם הראשונה, אולי אחת המלחמות המתועדות ביותר בהיסטוריה, וחלקם השכילו לחדור מבעד לקבוצה הקטנה של סופרים פציפיסטים מפורסמים, להשתמש במגוון רחב יותר של מקורות ולשחזר את החוויה של המון החיילים מן השורה, אלו שכתבו הביתה אך לא השאירו אחריהם שירים מרטיטי לב או יצירות מופת ספרותיות.

רפובליקה של סבל הוא המשך מובהק של המסורת האינטלקטואלית הזאת, ואחד הספרים החשובים שבה. בניסיונותיה לשחזר את החוויה של משתתפי המלחמה, בחנה גילפין פאוסט, מומחית בעלת שם למלחמת האזרחים האמריקנית, מגוון עצום של מקורות מהתקופה – יומנים, מכתבים, נאומים, מסמכים צבאיים, כתבות עיתונאיות ועדויות של בני משפחה. עדשת המצלמה שלה חלפה על פני מגוון רחב של דמויות היסטוריות, מהחייל ועד הגנרל, אם כי היא נטתה להתמקד פחות במנהיגים ויותר בחיילים מן השורה.

הספר, שאינו עוסק רק במשתתפים הישירים במלחמה, מרחיב את היריעה להשפעתה ההרסנית על האוכלוסייה האזרחית, למתח שבין חוויית המלחמה לבין אמונות אידאולוגיות ודתיות ולדעות ולהרגלים שהיו נפוצים בחברה האמריקנית עד לאותו הרגע. בשנות ה-60 של המאה התשע-עשרה היה האמריקני הממוצע נוצרי, לרוב פרוטסטנטי, והגדיר במדויק "מוות ראוי": מוות בגיל סביר, לאחר היטהרות והתכוננות ובחיק המשפחה, כדי שזו תוכל לנצור את זכר המת. עם זאת, לאחר פרוץ המלחמה נהרגו המוני חיילים במפתיע, הרחק מבתיהם וממשפחותיהם. כיצד יישבו האמריקנים את אמונותיהם הקודמות עם המציאות החדשה והברוטלית? באחד הקטעים המעניינים בספר מסבירה המחברת כיצד החליפו תצלומי בני המשפחה את נוכחותם של בני הזוג, ההורים והאחים ליד מיטת המת – הגם שהיו תחליפים דהויים בלבד (25).

רבים מהמשתתפים במלחמת האזרחים היו נוצרים אדוקים חסרי ניסיון צבאי, שטרם עברו ברוטליזציה, והצורך שעלה בלהט הקרב – כבכל מלחמה, הצורך להתגבר על רתיעתם מהפרת הדיבר השישי ולהרוג בני אדם (ואם היו צלפים, בדם קר ובאופן אישי) – השפיע על מצפונם באופן ניכר. גילפין פאוסט מראה את ההצדקות הדתיות שרבים מאותם חיילים, חיילי הצפון וחיילי הדרום, נתלו בהן, ומסבירה את קהות החושים שיצרה הדינמיקה של המלחמה, קהות חושים שהלכה וגברה אל מול ההרג. בניגוד לקלישאה הידועה שכולם שונאים את המלחמה, המחברת מראה שחיילים רבים למדו לאהוב את המלחמה ואת הקטל, את האדרנלין, את תחושת ההרפתקה ואת ההבנה שהם נלחמים למען מטרות גדולות מהחיים. כמובן, ההתמודדות עם ההרג הייתה שונה בתכלית כשלבנים דרומיים נתקלו בחיילים שחורים מצבא הצפון – את אלו, לרוב, הוציאו להורג או שעבדו בו במקום. עמודי הספר העוסקים במעשי הטבח הללו אינם מעוררים רק חימה אלא גם הרהורים נוגים על דעיכת האנושיות לנוכח שנאה גזענית – במיוחד במלחמה ששאלת העבדות וסוגיות גזע אחרות עמדו בבסיסה למן הרגע הראשון.

פרקים אחרים עוסקים בהתמודדות החברה האמריקנית עם קברי האחים, עם הנכים והפצועים, עם האבל והזיכרון ועם החלל שהשאירו אחריהם ההולכים. התפיסה כי זיהוי חללים הוא חלק אינטגרלי מחובתה של הממשלה המרכזית, טוענת גילפין פאוסט, היא מורשת של מלחמת האזרחים האמריקנית, ואבן דרך חשובה בהתחזקותו של הממשל הפדרלי המרכזי.

מלחמת האזרחים הייתה אבן דרך מרכזית גם בהתפתחותה של חברת ההמונים המתועשת, ונתנה דרוור

לזרמים אינטלקטואליים חדשים. למשל, לנוכח האנונימיות הגוברת של היחיד בחברה, ולנוכח המוות האנונימי של ההרוג היחיד כסטטיסטיקה בדוחות צבאיים דחוסים ועבי כרס, קמה תנועה חדשה שדרשה להדגיש את חשיבות היחיד לעומת ההמון. זהו רק שינוי אחד מבין רבים. כל פרקי הספר מראים היטב כי אמריקנים מכל הסוגים נאלצו להתאים את האמונות שלהם לגל ההלם של המלחמה, שגרמה שינויים אידאולוגיים ארוכי טווח בתפיסת העולם הבסיסית ביותר שלהם. כיצד נעשה הדבר – זו אחת השאלות המשמעותיות ביותר שספרה של גילפין פאוסט מתמודד עימן.

אך ברפובליקה של סבל יש גם כמה חסרונות – אחדים קשורים למגבלות הסוגה ואחדים נקודתיים. בפרקים השונים מציגת גילפין פאוסט מספרים ונתונים סטטיסטיים אמנים ומדויקים על שיעורי ההרוגים, הפצועים וכן הלאה, לרוב ביחס לגודל האוכלוסייה. לפעמים שימושה בנתונים המספריים הולם. למשל, בפרק השני היא מתארת את מספר הרובים שנותרו טעונים בשדה בסוף קרב גטיסברג, ותוהה אם חיילים רבים מתו בלי שהספיקו לירות, או שמא סירבו לירות מלכתחילה. עם זאת, בחקר החוויה גילפין פאוסט אינה מצליחה להשתמש בשיטות כמותיות דומות. כמקובל בסוגה, היא מצטטת מאות מכתבים, יומנים ומקורות ראשוניים אחרים של חיילים ובני משפחותיהם, אבל "מאות" אינו מספר מדויק – ולכן קשה לדעת עד כמה החוויות שהיא מתארת אכן מייצגות תופעה כללית ועד כמה הן מושפעות מנטייתו הטבעית של כל מחבר לספר את האנקדוטות הטובות והמעניינות יותר. במלחמת האזרחים האמריקנית היו מעורבים מיליוני אנשים, ולפיכך מאות המקורות הראשוניים המצוטטים בספר הם מעט מזער מן הקיים. אנהנו הקוראים נאלצים לסמוך על גילפין פאוסט שקראה הרבה יותר מקורות מאשר ציטטה, ושסיפקה לנו תמונת מצב מדויקת ככל האפשר של החברה האמריקנית במלחמה.

במידה רבה הבעיה הזאת בלתי נמנעת. מדובר בבחירה מודעת: באופן טבעי, ניתוח סטטיסטי וכמותי מדויק שנועד להתאים את חווייתו האישית של הפרט לדפוס או לקטגוריות מוכנות מראש הופך אותה לשטחית וסטראוטיפית יותר. כדי לצלול לעומקה של החוויה ולאמוד את מורכבות

נפשם של בני האדם יש לנתח לעומק מקורות ראשוניים ספציפיים – דבר שפירושו פחות מקורות ופחות מספרים, יותר ניתוחים איכותניים ופחות מחקרים כמותניים. ככל הנראה, כדי להבין תקופה היסטורית לעומק אנהנו צריכים מחקרים משני הסוגים – האיכותני, כמו ספרה של גילפין פאוסט, והכמותני – אבל קשה מאוד לעשות את שני הדברים באותו הספר.

לבסוף, ישנה הסוגיה של נגישות הספר לקהל הרחב. גילפין פאוסט כותבת בשפה מובנת ורהוטה, וקריאת הספר קולחת. הספר מעניין, לפרקים אפילו מרתק, ותרגומו המוקפד של יוסי מילוא משמר את השפה העשירה של גילפין פאוסט בלי לפגוע בתוכן או באמינות. המתרגם מקפיד גם על מינוח צבאי נכון (למעט כמה חריגים, כמו השימוש המשונה בדרגות צה"ליות בעמ' 209). עם זאת, המחברת מניחה שקוראיה מכירים את הסיפור הבסיסי של מלחמת האזרחים האמריקנית. שמות של קרבות כמו גטיסברג, אנטיאטם או צ'נסלורסוויל, למשל, חוזרים ונשנים בספר ללא הסבר, וכמוהם גם שמות של מצביאים כדוגמת ג'ורג' תומס, ג'ובל ארלי, רוברט לי או יוליסס גרנט. לגילפין פאוסט, שכתבה את ספרה לקהל של אמריקנים משכילים, ההנחה הזאת סבירה בהחלט: מלחמת האזרחים האמריקנית היא אחד הנושאים הנחקרים והנקראים ביותר בארצות הברית, וחנניות הספרים מלאות ספרי היסטוריה פופולרית על קורותיה, שלא לדבר על נוכחותה בתוכנית הלימודים ובמערכת החינוך. אכן אפשר להניח שהקורא המשכיל האמריקני יכיר לפחות את הסיפור הבסיסי של מלחמת האזרחים – אך הקורא הישראלי שונה ממנו, ועלול לעמוד במבוכה מול שפע פרטי המלחמה שאינו מכיר די הצורך. היעדרן של מפות בספר עלול גם הוא להוסיף לבלבול. לפיכך, אף שהספר רפובליקה של סבל יאתגר מאוד את מי שאינו בקי בתולדותיה של מלחמת האזרחים האמריקנית, לכל הקוראים הבקיאים בסיפור הוא יהיה מובן, מרתק ומעשיר מאין כמותו.

1 קטרין מרידייל, המלחמה של איזואן: הצבא האדום 1939-1945, תרגמה שולי נוסבאום (תל אביב, 2009).